

МИСТЕЦТВО ДИЗАЙНУ В ОСВІТЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

ART WORKSHOP IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT A NEW UKRAINIAN SCHOOL

У статті йдеться про пошук шляхів удосконалення сучасної освіти, чому може слугувати концепція самоорганізації (синергетики), яка вивчає динаміку явищ, пояснює, як взаємодія підсистем цілісної системи призводить до виникнення нових утворень. Ідеться про складні системи, де через самоорганізацію з'являються нові стійкі структури, здатні до неруйнівної активності й подальшого розвитку. Синергетика утверджує еволюційний шлях розвитку будь-яких явищ, подій, речей, ідею саморозвитку системи. Зазначається, що освіта як сфера соціальної практики повинна стати конструктивним фактором еволюції суспільства. Першим напрямом вирішення цього завдання є перехід від окремих альтернативних наукових педагогічних шкіл до системи варіативних інноваційних технологій у контексті сучасної педагогіки розвитку. Перспективною буде ідея створення навчальних програм з урахуванням освітніх властивостей мистецтва дизайну. Проаналізовано зміст дисциплін Нової української школи та можливості використання навчально-виховних властивостей мистецтва дизайну в освітньому середовищі. Зазначено, що вчитель – основний чинник у реформуванні освіти. Він має не тільки володіти своїм предметом, а й уміти вільно орієнтуватися у відповідній галузі знань, здійснювати інтеграцію в рамках суміжних дисциплін, будувати навчальні плани, формувати в учнів навички самоосвіти. Усе це під силу педагогу як творчій індивідуальності. Учитель такого рівня професіоналізму бачить високе особистісне значення всього, що відбувається в процесі професійної діяльності. Окреслено, що дизайн загалом та участь дітей у розробленні «світу речей» зокрема створюють особливі умови для задоволення їхніх інтересів і потреб, формування пізнавальних здібностей як необхідної умови вдосконалення освітнього середовища.

Ключові слова: творча діяльність, самоосвіта, мистецтво дизайну, дизайн-діяльність, проектна робота.

The article deals with the search for ways to improve modern education, which can serve as the concept of self-organization (synergetics), which studies the dynamics of phenomena, explains how the interaction of subsystems of an integral system leads to the emergence of new entities. It is about complex systems, where through the self-organization there are new stable structures that are capable of non-destructive activity and further development. Synergetics asserts the evolutionary path of the development of any phenomena, events, things, the idea of self-development of the system. It is noted that education as a sphere of social practice should become a constructive factor in the evolution of society. The first direction of solving this problem is the transition from separate alternative scientific pedagogical schools to the system of variational innovative technologies in the context of modern pedagogy of development. The idea of creating educational programs taking into account the educational qualities of the art of design will be promising. The content of the disciplines of the New Ukrainian school and the possibilities of using the educational and educational properties of the art of design in the educational environment are analyzed. It is noted that the teacher is the main factor in reforming education. He must not only possess his subject, but also be able to navigate freely in the relevant field of knowledge, integrate within the contiguous disciplines, build curricula, and form students' self-education skills. All this is due to the power of the teacher as a creative individuality. The teacher of this level of professionalism sees the high personal significance of everything that is happening in the process of professional activity. It has been outlined that design in general and the participation of children in the development of the "world of things" in particular create special conditions for meeting their interests and needs, forming cognitive abilities as a necessary condition for improving the educational environment.

Key words: creative activity, self-education, art of design, design-activity, project work.

УДК 7.012:37.016
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-16>

Ганжа М.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри образотворчого
та декоративно-прикладного мистецтва,
заступник декана з виховної роботи
педагогічного факультету
Рівненського державного
уманітарного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді. Спосіб навчання в сучасній українській школі не мотивує дітей до навчання. Матеріал підручників затеоретизований, переобтяжений другорядним фактологічним матеріалом. Учителі використовують переважно застарілі дидактичні засоби. Потрібна докорінна реформа, що зупинить негативні тенденції, перетворить українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку й конкурентоспроможності України [9, с. 4].

З плином часу погляд на професію вчителя поступово змінюється: розширюється список обов'язків, зміщуються акценти (з учителяцентризму на дитиноцентризм) і, звісно ж, з'являються нові освітні підходи до навчання. Педагог завжди

має відповідати вимогам сучасної епохи, її викликам і тенденціям, щоб покоління, які зростають, отримали відповідні навички на своєму життєвому шляху. Концепції Нової української школи базуються на кардинальному реформуванні загальної середньої освіти й передбачають насамперед реалізацію принципу «педагогіки партнерства» – взаємодії і співпраці між учителем та учнями, між учителем і батьками – і розширення творчого потенціалу в дітей. Саме творчість стає базовою платформою, на якій вибудовується алгоритм навчання з будь-якого шкільного предмета [8].

Одним із першочергових завдань навчальних закладів є виховання дітей і молоді, формування та моральний розвиток особистості, її здатності до творчої праці, пошуку нових рішень, постій-

ної потреби в поповненні запасу знань, умінь і навичок.

Створення методично забезпеченої системи саморозвитку особистості допоможе дитині самостійно розв'язати життєві проблеми, подолати труднощі учіння, спілкування, берегти здоров'я, цікаво проводити дозвілля, самореалізуватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із метою локалізації проблеми нами проведено аналіз досліджень у вказаному напрямі. Так, формуванню професійно-значущих якостей, які дадуть змогу повністю реалізувати себе в конкретних видах трудової діяльності, відповідати суспільно необхідному розподілу праці та ринковим механізмам її стимулювання, присвятив дослідження В. Бондар [1]. В. Ірклієнко [3] аналізує проблему формування естетичної культури школярів у побуті, Л. Малиновська [4] досліджує проблему формування на уроках образотворчого мистецтва дизайнерського мислення, для якого характерне розуміння основних критеріїв гармонійності, відчуття стилю, естетичне ставлення до «світу речей». Г. Калініна [6] розглядає питання естетичного виховання школярів на уроках трудового навчання засобами художнього конструювання, а В. Тименко [5] – становлення академічної дизайн-освіти. Зокрема, у підручниках і програмах для школи, а також для магістрів початкової освіти науковець розрізняє поняття «образотворче мистецтво» (живопис, графіка і скульптура) й «архітектонічна творчість» (архітектура, декоративно-прикладне мистецтво і дизайн), визначаючи дизайн як вид архітектонічної творчості, що зумовлений індивідуальними потребами дитини у формотворенні, а також зазначає, що це – дитяче художнє проектування особистісно цінних форм, зумовлених розвивальними середовищами типу: людина – природа (ландшафтний дизайн), людина – техніка (промислово-індустріальний дизайн), людина – людина (дизайн костюма), людина – художні образи (дизайн інтер'єрів), людина – знакові системи (графічний дизайн).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ще в 1918 році відомий педагог П. Блонський обґрунтував ідею створення школи життя: «Школа – організація не лише навчання, а й усього життя дитини. Ми повинні найрішучішим чином відкинути прокляте відокремлення школи від життя й повернутися до античного розуміння школи як школи життя, вироблення певної поведінки, певних звичок. У народній школі дитина передусім не навчається теоретичним знанням, але вчиться жити... Отже, школа має бути місцем життя дитини, має створити раціональну організацію цього життя» [2, с. 60]. Однак шляхи реалізації цієї беззаперечної істини в освітньому середовищі є актуальними завжди.

Мета статті полягає в аналізі змісту дисциплін Нової української школи та можливості використання навчально-виховних властивостей мистецтва дизайну в освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Сенс і логіка діяльності нової школи полягає в осягненні одного з найважливіших і найскладніших мистецтв – мистецтва жити. Мистецтва – тому що таке життя є актом творчості і, як будь-який творчий процес, життєтворчість передбачає розроблення й здійснення оригінального творчого задуму, поєднаного з діяльністю розуму, уяви, передбачення, самопрограми. У цьому акті творення втілюються не лише духовно-моральні, а й естетичні уявлення і смаки людини, оскільки життя в його цивілізованому виконанні будується за принципами Істини, Добра, Краси [7, с. 13].

Сучасне мистецтво розвивається в органічному поєднанні з потребами народу, багатого на художні цінності минулого. Зокрема, формотворення з урахуванням національної форми й декору має назву етнічного дизайну. Українське декоративно-прикладне мистецтво є джерелом розвитку сучасного національного дизайну. До наших днів збереглися численні пам'ятки народного мистецтва: вишивка, одяг, декоративне ткацтво, художня кераміка, різьблення, вироби зі шкіри, художня обробка металу, які вражають своїми високими художніми якостями.

Завдання суспільства сьогодні – докласти максимум зусиль для розроблення вищезначених освітніх і культурних стратегій, адже в подальшому це сприятиме передачі та збереженню культурних та естетичних цінностей, а також рис самобутності, що покликані розвивати й зміцнювати культурне розмаїття світу.

На сучасному етапі актуальними, проте недостатньо розробленими залишаються, на нашу думку, аспекти етнодизайну як інноваційної форми розвитку традиційного декоративно-прикладного мистецтва. Важливим теоретико-методичним і концептуальним є положення про гармонійне поєднання в сучасному навчально-виховному процесі комплексу таких завдань: художньо-естетичне й ідейно-етичне виховання; навчання вмінь і навичок, що допоможуть залученню дітей до активної художньо-мистецької діяльності; розвиток сутнісних сил і творчих здібностей вихованців. Вимогам означеної педагогічної мети повинні відповідати всі програми, методичні системи, матеріальне забезпечення навчального процесу, а також підготовка педагогічних кадрів.

Учитель – основний чинник у реформуванні освіти. Він має не тільки володіти своїм предметом, а й уміти вільно орієнтуватися у відповідній галузі знань, здійснювати інтеграцію в рамках суміжних дисциплін, будувати навчальні плани, формувати в учнів навички самоосвіти. Усе це під

силу педагогу як творчій індивідуальності. Учитель такого рівня професіоналізму бачить високе особистісне значення всього, що відбувається в процесі професійної діяльності.

Особистісно орієнтоване навчання, потреба самоактуалізації як фундаментальний аспект життєтворчості спонукають людину до самопізнання. Отже, формуючи особистість майбутнього спеціаліста педагогічного профілю в умовах багаторівневої підготовки, на нашу думку, маємо моделювати не лише особистісні якості майбутнього вчителя початкових класів, знання та вміння, а й способи оволодіння ними.

Професійна підготовка має бути спрямована на три основні аспекти діяльності майбутнього фахівця (педагогічний, навчально-методичний, науково-дослідний) і базуватися на суб'єкт-суб'єктній взаємодії між викладачем і студентами в процесі вивчення навчальних дисциплін, де педагогу відводиться роль дослідника. Розв'язанню завдань оптимізації художньо-технічної творчості школярів сприятиме виконання майбутнім учителем таких рекомендацій:

- системне залучення дітей до різноманітних видів художньо-технічної творчості, яке будується на сприйманні та естетичній оцінці творів декоративно-прикладного мистецтва й на освоєнні засобів його художньої виразності;

- спонукання школярів до втілювання набутого художньо-естетичного досвіду у власній творчості;

- систематична праця над розвитком здібностей до художньої творчості;

- виховання художніх інтересів, позитивних мотивів школяра;

- включення в структуру уроків завдань, що ґрунтуються на використанні зображувальних засобів різних видів декоративно-прикладного мистецтва;

- урахування сенсорного й естетичного досвіду, який здобутий дитиною раніше, в організації процесу сприймання та естетичної оцінки творів декоративно-прикладного мистецтва.

Центральні положення Нової української школи, присвячені розвитку критичного та креативного мислення в учнів, вплинули й на формування низки шкільних предметів, які, своєю чергою, вимагають нових професійних навичок і вмінь від педагога. Ці дисципліни віддзеркалюють актуальний стан речей у різноманітних життєвих сферах (щоб дитина могла легко і просто адаптуватися до будь-якого типу ситуацій), а також закладають володіння основами сучасних професій.

У розширеній програмі Нової української школи виокремлюють 10 найпопулярніших дисциплін: відеоблогінг; здорове харчування; проектна робота; логіка; навички практичного життя; фінансова грамотність; скетчинг; кулінарія; майстерня; казка-терапія. Зупинимо увагу на дисципліні, яка безпосе-

редньо пов'язана з дизайн-діяльністю, – «проектна робота». Швидше та якісніше завжди засвоюється та теорія, яка підкріплена практикою, тобто власним досвідом. Предмет «проектна робота» присвячений саме практичному втіленню здобутих із різних дисциплін знань. Наприклад, в альтернативній школі «Школа радості» під час вивчення географії діти самостійно знаходять матеріал про той чи інший об'єкт, створюють моделі мостів, метро чи будівель (використовуючи будь-які зручні матеріали: картон, папір, тканину, фарби, пластмасу тощо), малюють спеціально деталізовані карти і презентують задані теми у вигляді інтерактивних квестів. Квести організуються індивідуально або ж групою й мають на меті в ігровій формі закріпити вивчену інформацію про різноманітні світові явища, архітектуру, флору чи фауну конкретної країни тощо. Це допомагає творчо засвоїти матеріал і легко його запам'ятати [8].

Особистість людини формується в особливій атмосфері радості творення власного буття. Зрозуміло, що нав'язати авторитарно цю повсякденну радість буття, радість єднання зі світом людей неможливо. Можна лише допомогти дитині відшукати той необхідний резонанс душі, який є неабияким чинником творення неповторної особистості. А для цього важливо постійно активізувати всі три сфери духовного життя дитини (емоційну, інтелектуальну, вольову), прагнути забезпечити органічну єдність думки, почуттів, дій.

Найважливішим дидактичним компонентом для розвитку уяви, фантазії має стати художньо-розвивальне, предметно-стимульовальне середовище, що забезпечить формування сенсомоторної цілісності учнів. У природному чи рукотворному довкіллі варто формувати ситуації вибору особистісно ціннісного змісту навчання, адже предметно-розвивальне довкілля значно ефективніше, якщо воно задумується, проектується в зображеннях та оформляється власними виробами дітей. Закономірності предметного формотворення відображено в мистецтві дизайну, що й сприятиме їх навчанню та вихованню.

Варто відзначити можливість і необхідність включення навчально-виховного аспекту мистецтва дизайну в цілеспрямовану педагогічну діяльність учителів незалежно від того, який предмет вони викладають: рідну мову чи світову літературу, математику чи фізкультуру, природознавство чи музику, образотворче мистецтво чи технології. Кожній галузі знань, як і кожній сфері практичних умінь, притаманний власний естетичний потенціал, який не лише може, а й має розкриватися для засвоєння дітьми відповідних знань і вмінь, аби в майбутньому це стало для них радісним відкриттям, способом прояву власних творчих зусиль. А це, як відомо, вимагає актуалізації теорії і практики мистецтва дизайну в освітньому середовищі.

З метою створення ефективних умов навчання та виховання школярів засобами дизайну пропонуємо акцентувати увагу на насиченні навчальних занять естетичним змістом дизайну. Застосування цієї організаційної форми навчально-виховної роботи вимагає здійснення попередньої підготовки. Перед проведенням кожного заняття необхідно конкретизувати тему, мету, основні запитання в цьому напрямі.

Зупинимось на інтеграції та взаємопроникненні нинішніх уроків математики, образотворчого мистецтва і трудового навчання. Уже в першому класі на уроках математики знайомимо дітей з ознаками предметів. Учні розпізнають предмети за розміром, формою, призначенням, кольором тощо. А на уроці образотворчого мистецтва дітям роздаються аркуші, на кожному з яких намальовано коло. Пропонуємо домалювати коло так, щоб вийшов знайомий предмет. Малюнки можуть вийти різні: футбольний м'яч, обличчя клоуна, яблуко, вишня, курчатко, кавун, Чебурашка, торт тощо. Такі завдання треба поступово ускладнювати: дітям давати не один аркуш із формою кола (або іншою геометричною фігурою), а скільки вони забажають; нові геометричні форми: півколо, прямокутник, овал, ромб тощо. А на уроках трудового навчання пропонуємо сконструювати зі знайомих геометричних фігур різні аплікації.

Художники розглядали геометричні фігури з погляду естетики, тому що навіть звичайні з них (точка, лінія, трикутник тощо) під час повторення утворюють декоративний ефект. Здавна витвори декоративно-прикладного мистецтва прикрашали різними орнаментами. Оскільки кожна геометрична фігура – це закінчена форма, вона вже може слугувати модулем для конструювання геометричного орнаменту.

Різні дидактичні ігри з геометричними фігурами доцільно використовувати на уроках математики і трудового навчання. Наприклад, гра «Архітектор» (із кружечків, прямокутників і трикутників склади аплікації різних тварин); домалюй будинок, розфарбуй його; поряд намалюй ще одну рибку, але так, щоб вона пливла в інший бік. У грі «Як тут було?» учням пропонується листівка, розрізана на частини. Треба відновити попередню картинку, складаючи ці частини.

Дуже важливо ще з перших днів навчання у школі на різних уроках навчати дітей бачити геометричні фігури серед навколишніх предметів.

Завдання 1. Озирніться навколо себе. Серед звичайних предметів заховалося чимало різних геометричних фігур, тільки треба навчитися їх бачити. Пильно розглянь кожен предмет і спробуй знайти геометричну фігуру, на яку він схожий. Уважно розглянь наш клас, речі, що лежать у тебе в портфелі: книжка, пенал, олівець, лінійка, гумка. У деяких предметах заховалося лише

одна геометрична фігура, але в тебе в портфелі є багато предметів, у яких заховалося одразу кілька фігур (гумка – 6 прямокутників). Коли діти шукають предмети, схожі на геометричні фігури, у них з'являються дуже цікаві приклади.

Завдання 2. З яких геометричних фігур складається казкове місто? Використовуючи знайомі тобі фігури, домалюй його так, як тобі подобається. Розфарбуй казковий палац. Обґрунтуй свій вибір. Навіть учням молодших класів не дуже цікаво невідомо навіщо розфарбовувати геометричні фігури. Щоб зацікавити їх, можна розповісти казку, де головними героями будуть фігури. Під час розповіді діти пробують конструювати так, як герої казки, розмірковують, уявляють ситуації.

Незвичні для дітей ситуації розвивають уяву, логічність і нестандартність мислення. У наступних завданнях дітям необхідно придумати, як доступним способом можна змінити предмет, щоб у ньому з'явилися нові геометричні фігури. Наприклад, розкрити парасольку, порізати банан тощо.

Продовжуємо роботу з геометричними тілами на уроках трудового навчання й образотворчого мистецтва. Навчаємо робити правильну розгортку за певними розмірами, конструювати різні об'ємні форми, створювати з готових тіл різні цікаві іграшки, інші доробки (кольорові кубики, казковий будиночок, мишку, лева, поросятко, kota тощо). Дуже цікавою є робота з кольоровими смужками паперу. Виразальні можливості цього матеріалу дуже широкі. Щоб смужка вийшла рівною, треба також зробити правильну розмітку. З різнокольорових смужок легко виконати стилізовані зображення комах і квітів, можна створити дивні іграшки, комбінуючи різноманітні за розміром і кольором кільця, які клеїмо зі смужок. «Оживляємо» зроблених веселих звірят, домалювавши очі, ніс, розмалювавши вушка тощо. Зі смужок можна склеїти навіть сферу, яка стане основою для створення нових виробів (яблучка, вишеньки, м'ячика, сніговичка тощо).

На уроках математики знайомимо дітей із поняттями «діагональ», «симетрія». Без практичної роботи дітям засвоїти їх важко. На допомогу приходять інтеграція з уроками образотворчого мистецтва і трудового навчання. Можна пояснити симетричність будови на прикладі тіла комах, запропонувати визначити вісь симетрії та провести її на зображеннях різних комах (сонечка, метелика, павучка, мурахи). Потім виконуємо метелика зі складеного вдвоє паперу в техніці монотипії. Так виготовляємо новорічні аплікації (карнавальна маска, ялинка, ялинкові прикраси) та багато інших.

Ще в дитячому садочку кожна дитина брала до рук ножиці й вирізувала сніжинки, щоб прикрасити на Новий рік ялинку. Але вона й гадки не мала, що займається мистецтвом традиційної витинанки.

Орнаменти українських витинанок здебільшого геометричні й рослинні. Основне в роботі – уміння уявити майбутній малюнок. Для цього потрібний точний окомір, щоб ніщо не випадало й не переобтяжувало, щоб була рівновага, щоб зберігалася ажурність малюнку й водночас уся композиція була чітка та зрозуміла. Витинанки переважно симетричні, прості за технікою, одноколірні або дво-, триколірні, що робить їх виразними, графічними. Традиційними є колірні сполучення: жовтий із чорним, синій із рожевим, коричневий із оранжевим і васильковим. Робота над витинанкою досить важка та клопітка, але вона дуже подобається дітям, розвиває творчу уяву, фантазію, охайність.

Пов'язана з поняттями «квадрат», «діагональ», «симетрія», «грань» і робота оригамі. Стародавнє мистецтво складання фігурок із аркушу паперу – мистецтво цілого. Саме це відрізняє оригамі від аплікації й вирізування силуетів, а також від багатьох інших прикладних мистецтв і народних промислів. Кути складок, ребра та грані органічно зливаються з аркушем паперу у виразний лаконічний образ. Починаємо роботу зі знайомства дітей із найпростішими фігурами: човник, вертушка, жабка, літачок тощо. Потім переходимо до більш складних, об'ємних: коробка, кубик, кусудама. Кусудама та кубик є символами дружби й любові в Японії ще з давніх часів, їх прийнято робити різнокольоровими, добираючи теплу, приємну для ока гаму. Поступово крок за кроком учимо дітей бачити, фантазувати, спостерігати, творити.

Діти люблять конструювання. Вони не тільки малюють, оздоблюють речі, а й створюють їх. Уже на перших заняттях із проектною роботою вони повинні щось виготовити, відчувати радість відкриття. Для практичних занять ми пропонуємо заздалегідь підготувати різноманітні матеріали. Усі необхідні знання й уміння найкраще здобуваються саме у творчій діяльності, тоді, коли перед дитиною стоїть практичне завдання, що направляє пошук і визначає вибір матеріалу та способів його обробки. Бажано заохочувати дітей і до самостійного експериментування з матеріалами, а в тих випадках, коли це можливо, учні повинні брати матеріал для виробу не за вказівкою (даною вчителем або написаною в інструкції), а вибирати самостійно, відповідно до поставленого завдання. Учитель, у свою чергу, повинен знати сам і знайомити дітей із найбільш важливими властивостями всіх сучасних матеріалів і способами їх практичного використання. А таких матеріалів на тепер з'являється все більше й більше.

Для реалізації цієї мети вчителю недостатньо тільки добре знати предмет та освітню галузь,

до якої він належить, він має бути творчою особистістю, мати високий рівень ерудиції. Педагогу треба йти в ногу з часом, орієнтуватися в сучасних концепціях навчання та виховання, напрямках розвитку освіти, збагачувати свій досвід новими технологіями й методиками.

Висновки. Пошуком шляхів удосконалення сучасної освіти може слугувати концепція самоорганізації (синергетики), яка вивчає динаміку явищ, пояснює, як взаємодія підсистем цілісної системи призводить до виникнення нових утворень. Ідеться про складні системи, де через самоорганізацію з'являються нові стійкі структури, здатні до неруйнівної активності й подальшого розвитку. Синергетика утверджує еволюційний шлях розвитку будь-яких явищ, подій, речей, ідею саморозвитку системи. Освіта як сфера соціальної практики повинна стати конструктивним фактором еволюції суспільства. Першим напрямом вирішення цього завдання є перехід від окремих альтернативних наукових педагогічних шкіл до системи варіативних інноваційних технологій у контексті сучасної педагогіки розвитку. Перспективною буде ідея створення навчальних програм з урахуванням навчально-виховних властивостей мистецтва дизайну.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар В.І. Дидактика. Київ: Либідь, 2005. 264 с.
2. Єрмаков І.Г. Педагогіка життєтворчості – стратегічна основа освітніх технологій школи ХХІ століття. *Дайджест пед. ідей та технологій шк.-парк*. 2001. № 5–6. С. 60.
3. Ірклієнко В.С. Формування естетичної культури молодших школярів у побуті: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Київ, 1993. 145 с.
4. Малиновская Л.П. Вопросы формирования дизайнерского мышления на уроках изобразительного искусства в начальных классах: постановка проблемы и поиск путей ее разрешения. Тверь, 1993. 181 с.
5. Тименко В.П. Початкова дизайн-освіта: теорія і практика формування конструктивних умінь особистості: монографія. Київ: Пед. думка, 2007. 381 с.
6. Эстетическое воспитание младших школьников на уроках трудового обучения средствами художественного конструирования / сост. Г.П. Калинина. Свердловск, 1984. 157 с.
7. Психология жизненного успеха: Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций. Киев, 1995. С. 13.
8. URL: <https://vseosvita.ua/news/disciplini-akih-potrebue-xxi-stolitta-2769.html>.
9. URL: <https://dixi.education/files/konczepczyia-new-school.pdf>.